

ПРОБЛЕМА ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОГО КОМПОНЕНТУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

А.С. Ольховська,

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, м. Харків

Статтю присвячено аналізу існуючих підходів до проблеми вправ для формування граматичних навичок перекладу. Згадані підходи закладають важливі теоретичні основи, врахування яких обов'язкове при спробі розробки власного комплексу вправ з розвитку такої групи навичок.

Ключові слова: *вправи, граматичні навички, перекладацька компетенція.*

Система вправ, призначена для формування відповідної компетенції, є одним з найголовніших компонентів будь-якої методики. Незаперечним видається той факт, що адекватна система вправ сприяла б підвищенню ефективності процесу формування фахової компетенції майбутніх перекладачів [1]. Зважаючи на це, **актуальним** видається розглянути цю проблему детальніше, що й становить **мету** нашої статті. Розпочнемо з визначення поняття «вправа».

Вміння та навички перекладу формуються на основі використання спеціально підібраних учбових матеріалів. Окрім учбових текстів до них належать перекладацькі вправи, тобто «такі структурні одиниці методичної організації матеріалу вторинного порядку, які забезпечують предметні дії з цим матеріалом та формування на їх основі розумових дій» [2].

У методиці вправу визначають як спеціально організоване в навчальних умовах багаторазове виконання окремих операцій, дій або діяльності з метою оволодіння ними або їх удосконалення [3].

Кожна вправа незалежно від її характеру має три- або чотирифазову структуру: 1) завдання; 2) зразок виконання; 3) виконання завдання; 4) контроль виконаного завдання. Зразок виконання є факультативним компонентом, бо в деяких вправах він є необхідним, в інших у ньому немає потреби [3].

Під системою вправ розуміють організацію взаємопов'язаних дій, що йдуть у порядку наростання труднощів, з урахуванням послідовності становлення умінь та навичок [4]. Зрозуміло, що система вправ буде різною стосовно різних курсів, навчальних умов, етапів навчання перекладу, видів перекладу. Різний зміст дістануть і основні параметри системи (послідовність, дозування і співвідношення, цілеспрямованість та ін.) [4]. З точки зору організації процесу засвоєння система вправ має забезпечити [3]: 1) підбір необхідних вправ, що відповідають характеру певної навички або певного вміння; 2) визначення необхідної послідовності вправ; 3) розташування навчального матеріалу та співвідношення його компонентів; 4) систематичність / регулярність виконання певних вправ.

Різноманітні види вправ, зведені в єдину систему на основі певних типових ознак, утворюють типологію. Визначення типів і видів вправ за певними критеріями, надання їх характеристики та виявлення їх відповідності для формування тих чи інших навичок або умінь перекладу є обов'язковим для того, щоб підібрати вправи для різноманітних компонентів системи [5].

Термін «комплекс вправ» трактується по-різному. Деякі дослідники використовують його як синонім терміна «система вправ» [6]. В методиці навчання іноземної мови він вживається на позначення конкретного мовного або мовленнєвого матеріалу [5], а тому у нашому випадку мова може йти про комплекс вправ для формування перекладацьких навичок вживання певної граматичної структури.

Вправи є основним засобом вироблення необхідних умінь. Перекладацькі вміння можуть розвиватися і у процесі перекладу зв'язного тексту. Однак для цього

необхідно підбирати тексти, в яких певна перекладацька проблема буде переважати або зустрічатися досить часто, а зробити це на практиці дуже складно. Спеціально підібрані вправи надають можливість сконцентрувати увагу тих, хто навчається на способах вирішення окремих перекладацьких завдань [7]. Як зазначають дослідники [8], проблема вправ для формування перекладацьких навичок та розвитку перекладацьких вмінь, так само як і методика навчання фахового перекладу в цілому, є малодослідженою науковою ділянкою, а роботи з даного аспекту [1; 6; 7; 9-14] почали з'являтися лише в останнє десятиріччя. Так, в Україні нам вдалося знайти лише одне дослідження, де система вправ для навчання перекладу розглядається на рівні дисертації [10]. Отже, спробуємо розглянути існуючі теоретичні підходи до системи вправ для навчання перекладу на предмет встановлення місця вправ для формування перекладацьких граматичних навичок.

За характером мовленнєвих дій, що виконуються, В.Н. Комісаров [7] поділяє вправи на доперекладацькі та перекладацькі. Метою доперекладацьких вправ є створення умов для успішного здійснення процесу перекладу. Основними вправами даного типу є зіставлення паралельних текстів на мові оригіналу та на мові перекладу з метою виявлення розходжень, відповіді на запитання до тексту, що перевіряють глибину розуміння та наявність необхідних фонових знань та ін.

Перекладацькі вправи дослідник поділяє на 1) мовні, що розвивають вміння вирішувати перекладацькі завдання, пов'язані з особливостями семантики одиниць та структур мови оригіналу та мови перекладу; 2) операційні, що допомагають відпрацьовувати вміння використовувати різні способи та прийоми перекладу; 3) комунікативні, що формують вміння успішно виконувати необхідні дії на різних етапах процесу перекладу.

У відповідності до виду вправи формується й завдання для її виконання. Наприклад, в мовних вправах в завданні вказується мовна одиниця або структура, значення якої повинно особливо враховуватися при перекладі. Тут завданням студенту може бути переклад ізольованих мовних одиниць, передача значень вказаних одиниць і структур у складі висловлювань, переклад висловлювань, що містять певні одиниці та структури.

Мовні вправи дослідник класифікує [7] за характером мовних одиниць на лексичні, фразеологічні, граматичні та стилістичні. Особливу увагу автор звертає на лексичні вправи, присвячуючи граматичним лише скромний абзац. Граматичні проблеми перекладу викликають потребу у вправах на подолання труднощів, пов'язаних як з формами та структурами мови оригіналу, що мають відповідники в мові перекладу, так і з безеквівалентними формами та структурами. За наявності граматичних відповідників студенти повинні оволодіти вмінням обирати вірну граматичну форму в перекладі, враховуючи її семантичні та стилістичні функції, а також її взаємодію з її «лексичним наповненням»; використання паралельних структур у мові перекладу може ускладнюватися необхідністю використовувати синтаксичні трансформації, змінювати порядок слів, розбивати та об'єднувати речення при перекладі. Вправляння у вмінні долати перекладацькі труднощі, пов'язані з безеквівалентними явищами у тексті оригіналу, вчить студентів визначати значущість граматичного явища для формування смислу висловлювання, передавати в перекладі ці значення, коли вони важливі для загального змісту, вирішувати завдання вибору відповідників для таких специфічних структур, як наприклад, абсолютні та каузативні конструкції в англійській мові.

Операційні вправи поділяються автором на чотири групи. Перша група вправ спрямована на ідентифікацію методу чи прийому, застосованого у виконаних перекладах. При виконанні вправ другої групи студенти повинні не тільки визначити використаний прийом, але й оцінити доцільність його застосування. У третій групі вправ студентам ставиться завдання застосувати при перекладі певний прийом, навіть якщо висловлювання в оригіналі можна перекласти й іншим способом. Четверта група операційних вправ призначена для формування вміння обирати та

застосовувати прийом перекладу, що найбільше підходить для перекладу конкретного висловлювання.

Комунікативні вправи дослідник [7] поділяє також на чотири групи. Вправи першої групи спрямовані на виконання студентами різноманітних дій з одиницям мови оригіналу та мови перекладу різного рівня. Так, у сфері граматики можна запропонувати студентам зіставити різні способи вираження в мові перекладу та мові оригіналу однакових граматичних категорій (час, рід та ін.). Друга група вправ спрямована на визначення та обговорення тими, хто навчається перекладацьких труднощів, що містяться в запропонованих текстах. Наприклад, доцільним є обговорити особливі проблеми, що виникають у зв'язку з наявністю у тексті оригіналу специфічних лексичних, граматичних або стилістичних явищ. Третя група вправ передбачає різноманітні маніпуляції з текстами оригіналу та перекладу. Завданням може бути скласти план змісту оригіналу, сформулювати головну ідею автора та ін. Наступну групу вправ складають завдання на переклад різними способами одного й того ж тексту в залежності від поставленої мети перекладу та типу рецептора.

Працюючи з вправами, однак, формування необхідних навичок та вмій проводиться на окремих висловлюваннях, що містять відповідні перекладацькі труднощі. Очевидним є те, що на практиці перекладач має справу не з окремими висловлюваннями, а зі зв'язними текстами. Тому система перекладацьких вправ доповнюється регулярними завданнями з перекладу в аудиторії текстів різного ступеня складності, певного обсягу та за вказаний проміжок часу. Це необхідно ще й тому, що завданням курсу перекладу є розвиток на основі спеціальних знань та вмій автоматизованих та напівавтоматизованих навичок перекладу [7].

Слід одразу ж відзначити, що запропонована система вправ передбачає розвиток навичок та вмій письмового перекладу. Що стосується усного перекладу, то тут дослідник наводить лише класифікацію вправ за видами перекладу або мовленнєвої діяльності. За видами мовленнєвої діяльності пропонуються вправи: на розвиток навичок аудіювання; на одночасність дій; з техніки мовлення. За видами перекладу пропонується тренування в: перекладі усного мовлення; перекладі з аркуша; послідовному перекладі; напівсинхронному перекладі; спрощеному синхронному перекладі; різноманітних видах синхронного перекладу.

Інші дослідники [11] поділяють вправи на доперекладацькі (розвивають певні вміння, необхідні для перекладу, але переклад як такий при цьому не здійснюється), змішані (наприклад, завдання на перефразування з наступним перекладом) й перекладацькі (поділяються на підготовчі та практичні). Підготовчі вправи спрямовані на розвиток вмій та навичок подолання труднощів, список та характер яких переважно визначаються конкретною комбінацією мов. Вони являють собою сукупність окремих висловлювань або текстів, що містять складні для перекладу місця та потребують застосування відповідних перекладацьких прийомів. Практичні перекладацькі вправи передбачають здійснення перекладацьких дій у всіх їх фазах. Дослідники [11] дають значний перелік видів вправ. Так, торкаючись у самому кінці методики навчання усного перекладу, пропонуються наступні види перекладацьких та мовленнєвих вправ з опорою на два паралельні тексти – текст оригіналу та текст перекладу: 1) випишіть з обох текстів невідомі або відомі вам перекладацькі відповідники, які ви не вживаєте активно; 2) самостійно перекладіть іншомовний текст на російську мову по реченням (при цьому наданий текст перекладу закривається); 3) перекажіть іншомовний текст з опорою на вписані перекладацькі відповідники; 4) перекладіть російський текст на іноземну мову з опорою на вписані відповідники (текст перекладу на іноземній мові закривається); 5) перекладіть російський текст на іноземну мову в швидкому темпі без опори на список відповідників (текст перекладу закривається і по виконанні вправи використовується для контролю).

І.С. Алексеева [9] виділяє типи вправ відповідно до етапу навчання: підготовчий (інтенсивне вивчення іноземної мови), основний (комплексний тренінг усного перекладу). Дослідниця пропонує значний реєстр видів вправ, (серед яких нам не вдалося знайти вправ, присвячених формуванню граматичних навичок в цілому, не кажучи вже про навички вживання артиклів в перекладі) та виступає за використання доперекладацького аналізу навіть в усному перекладі.

Наступна авторка [13] пропонує три етапи формування усної англомовної перекладацької компетенції: передперекладацький (студенти отримують знання про типові перекладацькі помилки, перекладацькі стратегії та прийоми перекладу); етап формування перекладацьких навичок; етап формування перекладацьких вмінь. Відповідно, система вправ, за думкою авторки, складається з двох підсистем: передперекладацькі вправи та перекладацькі вправи. Перша підсистема включає групи вправ для засвоєння знань про перекладацькі помилки, перекладацькі стратегії та прийоми перекладу та для формування навичок: відтворення прецизійної інформації; смислового аналізу вихідного повідомлення; володіння універсальним перекладацьким скорописом паралельно з формуванням навички автоматизованого використання найчастотніших перекладацьких відповідників; риторичних навичок. До другої підсистеми входять групи вправ для розвитку вмінь: без напруження сприймати та розуміти іншомовне мовлення на слух; перекладати, враховуючи стилістичні особливості вихідного тексту; перекладати, враховуючи прагматику вихідного тексту; усного послідовного перекладу.

Цікавою є циклічна модель навчання усного перекладу [1; 8; 14], в рамках якої надається низка додаткових видових ознак вправ, які за типами поділяються на підготовчі (для формування передумов для здійснення перекладу), операційні (для формування навичок) та цілісні (для розвитку вмінь). Особливо цінною є розроблена дослідниками матриця (як для операційних так і для цілісних вправ), яка демонструє теоретичну можливість комбінування різних ознак у конкретній вправі, а отже дозволяє побудувати значну кількість їх видів. Звичайно, як зазначають й самі дослідники [8; 14], встановлення відносної складності та ефективності, а отже і оптимального співвідношення отриманих таким шляхом типів та видів вправ потребує проведення експериментального дослідження. Таке дослідження, зосереджене переважно на лексичних навичках усного двостороннього перекладу, було проведене та підтвердило свою ефективність [10].

Наступним нашим кроком став пошук праць, присвячених безпосередньо формуванню граматичної складової перекладацької компетенції. Таких робіт нам вдалося знайти лише декілька [6; 12]. У першій роботі [12] створений дослідницею комплекс вправ для навчання граматичної сторони мовлення у студентів-перекладачів (на матеріалі умовного способу) з позиції міжкультурного спілкування поділяється на два блоки, кожен з яких містить певні типи та види вправ. До першого блоку (мовні та умовно-мовленнєві вправи) входить один тип вправ – вправи поза контекстом, який у свою чергу містить два види вправ: 1) вправи на продуктивне вживання граматичної структури; 2) вправи, спрямовані на використання граматичних явищ в рецептивних видах мовленнєвої діяльності. Другий блок (умовно-мовленнєві та мовленнєві вправи) складається з двох типів вправ: вправи в умовах мовлення (види вправ: 1) на тренування граматичної структури поза контекстом; 2) на тренування граматичної структури в умовах контексту; 3) на переклад окремих граматичних структур); вправи у комбінованому використанні граматичного явища (види: 1) систематизуючі вправи; 2) вправи на вживання граматичних явищ в творчих видах роботи; 3) вправи на переклад зв'язних текстів зі структурою, що тренується). Розроблений комплекс вправ безперечно є цікавою спробою, однак його недоліком, на наш погляд, є мала питома вага вправ власне на переклад (всього два види). Фактично, дослідниця створила комплекс вправ для формування граматичних навичок мовлення.

Наступна авторка [6] визначає практичну мету навчання як формування перекладацької компетентності, а тому структуру комплексу становлять вправи спрямовані на вдосконалення та розвиток окремих її компонентів: комунікативної компетентності, а також загальноучбової, технічної та текстоутворюючої компетенцій. Блок вправ на вдосконалення комунікативної компетентності містить три групи вправ, спрямованих, відповідно, на вдосконалення таких компетенцій: лінгвістична, соціолінгвістична, компенсаторна. До того ж, дослідниця розробила широкий спектр видів вправ (в диференціації й ідентифікації фразових дієслів, в імітації фразових дієслів та ін.), а також систему спеціальних навчальних прийомів (прийоми демонстрації фразових дієслів, їх активізації в запам'ятовуванні й використанні, а також прийоми, що розвивають перекладацькі механізми). Більшість вправ, однак, знову ж таки припадає фактично на формування навичок вживання фразових дієслів в мовленні, і лише невелика їх група присвячується вживанню згаданої граматичної структури в перекладі (вправи на: письмово-письмовий повний та реферативний переклад, на письмово-усний, послідовний та синхронний переклади).

Незважаючи на те, що немало дослідників визнають важливість граматичних навичок в процесі перекладу та наголошують на необхідності створення спеціальної групи вправ для їх формування [7], вправляння у даному компоненті перекладацької компетенції особливої уваги не приділялося. Нечисленні спроби, присвячені розробці методики з навчання граматичних аспектів перекладу [6; 12] безумовно є корисними, але не розв'язують повністю згаданої проблеми. Однак, проаналізовані підходи до вирішення питання побудови системи вправ для навчання перекладу, в цілому, та комплексу вправ з формування перекладацьких граматичних навичок, зокрема, безперечно закладають важливі теоретичні основи, які ми будемо враховувати при спробі розробки власних принципів побудови комплексу вправ для формування граматичних навичок перекладу (на матеріалі англійського артикля), що й становить перспективу наших подальших досліджень.

ПРОБЛЕМА УПРАЖНЕНІЙ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАММАТИЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

А.С. Ольховская

Статья посвящена анализу существующих подходов к решению проблемы упражнений для формирования грамматических навыков перевода. Указанные подходы закладывают важные теоретические основы, учет которых обязателен при разработке собственного комплекса упражнений для развития такой группы навыков.

Ключевые слова: упражнения, грамматические навыки, переводческая компетенция.

THE PROBLEM OF EXERCISES FOR FORMING THE GRAMMAR COMPONENT OF TRANSLATION COMPETENCE

A.S. Olkhovska

The article is devoted to the analysis of the existing approaches to the problem of exercises for forming grammar skills in interpreting. The approaches mentioned provide important theoretical bases which are to be taken into account during the elaboration of personal complex of exercises for developing this group of skills.

Key words: exercises, grammar skills, translation competence.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Черноватий Л.М. Проблема типології вправ для навчання фахового перекладу / Л.М. Черноватий // Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу: IV Всеукр. наук. конф. 19–20 квіт. 2007р.: тези доповідей. – Харків, 2007. – С. 147–149.
2. Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника / И.Л. Бим. – М.: Русский Язык, 1977. – 288 с.
3. Скляренко Н.К. Навчання граматичного матеріалу / Н.К. Скляренко // Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. – К.: Ленвіт, 1999. – С. 72–92.
4. Скалкін В.Л. Вправи з розвитку усного комунікативного мовлення / В.Л. Скалкін. – К.: Радянська школа, 1978. – 128 с.

5. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: [підручник для студентів вузів] / [Ніколаєва С.Ю., Бігич О.Б., Бражник Н.О. та ін.]; під ред. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
6. Перевёрткина М.С. Методика обучения переводу английских фразовых глаголов студентов переводческого отделения (3–5 курсы): автореф. дис.... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 „Теория и методика обучения и воспитания (иностранный язык, уровень общего и профессионального образования) / М.С. Перевёрткина. – СПб., 2010. – 26с.
7. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: [учеб. пособие] / Комиссаров В.Н. – М.: ЭТС, 2004. – 424 с.
8. Ганічева Т.В. Обґрунтування системи вправ для формування у майбутніх філологів компетенції в усному двосторонньому перекладі / Т.В. Ганічева // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Педагогіка та психологія. – 2007. – Вип. 13. – С. 90–96.
9. Алексеева И.С. Профессиональное обучение переводчика: [учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей] / И.С. Алексеева.– СПб.: Институт иностранных языков, 2000. – 192 с.
10. Ганічева Т.В. Методика навчання майбутніх філологів усного англomовного двостороннього перекладу у галузі прав людини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 „Теорія та методика навчання: германські мови” / Т.В. Ганічева. – К., 2008. – 24 с.
11. Латышев Л.К. Перевод: теория, практика и методика преподавания: [учебное пособие для студ. перевод. факультетов высш. учеб. заведений] / Л.К. Латышев, А.Л. Семенов. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
12. Лебедева М.В. Методика обучения грамматической стороне речи студентов–переводчиков с позиций межкультурного общения (на материале сослагательного наклонения): автореф. дис.... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 „Теория и методика обучения и воспитания (иностранный язык, уровень высшего профессионального образования)” / М.В. Лебедева. – Нижний Новгород, 2008. – 22 с.
13. Соколова В.В. Система вправ для формування усної англomовної перекладацької компетенції майбутніх філологів / В.В. Соколова // Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу: IV Всеукр. наук. конф. 19–20 квіт. 2007р.: тези доповідей. – Харків, 2007. – С. 125–126.
14. Черноватий Л.М. Типологія вправ для формування навичок усного перекладу / Л.М. Черноватий, Т.В. Ганічева // Актуальні проблеми художнього і галузевого перекладу: Міжнар. науково–методичний семінар 16–17 лютого 2007 р.: матеріали. – Горлівка, 2007. – Вип. 6. – С. 150–158.

Надійшла до редакції 8 листопада 2010 р.